

Anja Nikolić-Hoyt

Zavod za lingvistička istraživanja HAZU

Ulica književnika Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb

anhoyt@hazu.hr

UZ DOVRŠAVANJE BENEŠIĆEVA RJEČNIKA

U radu se ukazuje na niz problema koji se nameću dovršavanju Benešićeva *Rječnika hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Uz prikaz obrade jednoga natukničkog članka u radu se također govori o položaju Benešićeva Rječnika u svjetlu povijesnih i suvremenih leksikografskih paradigmi te o odnosu Benešićeva književnojezičnog rječnika prema suvremenim hrvatskim jednojezičnicima.

1. Pogled u prošlost

Nastao prema zamisli ondašnjega potpredsjednika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, akademika Miroslava Krleže, a pod okriljem Razreda za suvremenu književnost JAZU, koji je od 1954. godine bdio nad njegovom izradom, Benešićev *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* pojavio se u tisku 1985. godine, tridesetak godina nakon autorove smrti.¹ Tada je, naime, objavljen prvi svezak (*a—burkati*) u uredništvu suradnika i prijatelja Julija Benešića, akademika Josipa Hamma, a potom je uslijedilo još jedanaest svezaka, koje su nakon Hammove smrti 1986. godine priredili za tisak akademici Milan Moguš i Josip Vončina. Zadnji je dvanaesti svezak (*protivan—rzati*) objavljen 1990. godine, dakle prije dva desetljeća.

Posljednji je, međutim, na Rječniku radio pjesnik i akademik Slavko Mihalić. Njegovu je ostavštinu, točnije *trinaesti svezak (s—staruša)*² kao i cjelovit posao dovršavanja Benešićeva književnojezičnog *Rječnika hrvat-*

¹ Prva slova svoga rukopisa Benešić je počeo predavati već 1951. godine. Do ožujka 1954. obradio je i predao sva slova od A do K.

² Prema riječima prvoga urednika Benešićeva Rječnika, akademika Josipa Hamma, posljednja riječ koju je Benešić obradio bila je *serenada* (Benešić 1985: XXVII).

skoga književnoga jezika tijekom 2008. godine, a na poticaj predsjednika Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, akademika Milana Moguš, preuzeo Zavod za lingvistička istraživanja HAZU, znanstvenoistraživačka jedinica pri Razredu za filološke znanosti HAZU. U tu je svrhu pokrenut i znanstvenoistraživački projekt na čijem je čelu sve do svoje smrti u listopadu 2010. godine bio akademik Josip Vončina.

Napokon, treba reći i to da je Benešićev Rječnik, u vrijeme kada je nastajao, bio zamišljen kao rječnik suvremenoga hrvatskoga književnog jezika, koji se s jedne strane trebao temeljiti na Broz—Ivekovićevu *Rječniku hrvatskoga jezika* iz 1901. godine, ali koji je taj rječnik, tada već davno rasprodan i u znatnoj mjeri zastario, trebao osuvremeniti, to jest nadopuniti ponajprije novom (književnom) frazeologijom³:

Dr. Julije Benešić se obvezuje, da će za Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti ... izraditi *Rječnik suvremenog hrv. knjiž. jezika* uzevši za osnovicu Broz—Ivekovićev *Rječnik hrv. jezika sv. I. i II, Zagreb 1900. — 1901.*, i materijal, što ga je skupio HIBS⁴, i to po ovim načelima:

- a. izbaciti iz toga Rječnika sve riječi, koje nisu ušle u naš današnji književni jezik, kao nepotrebne turcizme, ostale domaće ili strane riječi, makar i narodne, a ne govore se danas više;
- b. unijeti u nj one dobre riječi naših modernih autora, koje su danas općenite u književnom govoru;
- c. uvažiti dosadašnji rad na čišćenju jezika, koliko je opravdan;
- d. unijeti dobre provincijalizme, ali ih označiti kao takove;
- e. akcentuirati riječi, označiti skakanje akcenta na prijedloge, prefikse, i. t. d.;
- f. od stranih stručnih riječi unijeti one, koje upotrebljava širi krug intelektualaca, a nisu specijalni naučni izrazi;
- g. označiti značenje riječi sinonimima ili kratkim definicijama i karakteristiknim potvrđama iz narodnog govora i iz djelâ pisaca, koji pišu dobrim jezikom;

³ Utemeljen na folklornoj baštini koju su prikupili Vuk Karadžić i Đuro Daničić Broz—Ivekovićev Rječnik nudio je krnju sliku o leksiku hrvatskoga jezika, u kojoj hrvatska književna i jezična tradicija, poglavito hrvatska narječja, starija hrvatska književnost te suvremena tadašnja književnost nisu bile u dovoljnoj mjeri zastupljene.

⁴ Potreba za izradom i izdavanjem rječnika hrvatskoga književnog jezika, koji će nadomjestiti praznine i nedostatke postojećih rječnika, počela se javljati već potkraj tridesetih godina 20. stoljeća. Štoviše, nakon osnutka Hrvatskoga bibliografskog izdavačkog zavoda (HIBZ) 1941. godine jedan od njegovih prvih i najvažnijih zadataka bila je upravo izrada *Rječnika hrvatskog književnog jezika* na temelju potvrda iz djelâ hrvatskih književnika od preporodnoga doba do danas. Premda rječnik nije dovršen, njegova je građa, barem jedan njezin dio, ustupljena Akademiji.

h) unijeti sva potrebna upozorenja, gramatička i ortografska, koja mogu dati djelu veću praktičnu vrijednost. (Benešić 1985:XV–XVI).⁵

Dakako, nije potrebno naglašavati da se odnos prema suvremenom leksiku onda i danas uvelike razlikuje i na neki način *remeti* današnje pisanje i čitanje Benešićeva djela.

1. 1. O autoru — tek crtica

Za razumijevanje Benešićeva Rječnika kao i problema s kojima se pri njegovu dovršavanju susreću njegovi nastavljači, potrebno je spomenuti da je Julije Benešić (Ilok, 1883. — Zagreb, 1957.) bio profesor geografije »koji je svoju diplomama ovjerenu i osiguranu profesiju veoma rano objesio o klin uputivši se, zaljubljen u književnost, stazama koje u pravilu nikada nisu bile posute ružama« (Matković 1977:2), postavši pjesnikom i književnikom, urednikom, jezikoslovcem, prevoditeljem, teatrologom i polonistom. Naime, kao što će se vidjeti iz odlomaka njegove korespondencije s izdavačem, Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti, Benešićevi su se stavovi prema Rječniku, proizašli iz njegova književno-povijesnog habitusa, znatno razlikovali od mišljenja njegovih recenzenta-filologa.

1. 2. Književno-filološki prijepori

Već je u Predgovoru prvom svesku Rječnika akademik Marijan Matković naglasio da je karakter Benešićeva Rječnika bitno određen činjenicom da je

inicijativa za taj RJEČNIK [...] bila pokrenuta od književnika koji je svojim književnim djelom obilježio čitavu epohu hrvatske književnosti, da je njegova izrada bila povjerena prvenstveno književniku i prevodiocu (a ne profesionalnom filologu) [...], da je briga oko dovršavanja pala u kompetenciju isključivo književnom Odjelu Jugoslavenske Akademije [...]. Njegovo odstupanje od određenih normativa strogo filoloških leksičkih radova zato ne treba da zbunjuje: on je otpočetak bio zamišljen kao svojevrsna leksička antologija hrvatske stilistike i književne frazeologije u posljednjih stoipe-deset godina. (Benešić 1985:Predgovor).

Zamišljen, dakle, kao rječnik jezika hrvatske književnosti, to jest kao zbornik citata iz djela ponajboljih hrvatskih pisaca koji su stvarali tijekom bur-noga stogodišnjeg razdoblja u povijesti hrvatske književnosti i hrvatskoga jezika⁶, taj je Rječnik težio prikazu razvoja hrvatskoga književnog jezika:

⁵ Iz Predgovora koji je Akademija predložila Juliju Benešiću u svibnju 1949.

⁶ Benešić je izabrao 107 autora nastojeći da *buđu iz svojih generacija kroz 100 godina i iz svojih naših krajeva*: Antun Mihanović (r. 1796.), Nikola Tommaseo, Stanko Vraz, Di-

Tu se u citatima iznose one riječi, kojima se služe naši književnici u prošlih sto godina, sa zastarjelostima izraza i oblika, riječi izumrle i nove. (Benešić 1985:XXV)⁷

Pozorni će čitalac ovdje iznesenih primjera književnog izraza u prošlih sto godina moći pratiti borbu nekih pisaca s jezikom, počevši od Vraza i od prvog našeg jačeg pripovjedača, Mirka Bogovića, koji se kao Varaždinac, kajkavac, služi Vukovim Srpskim rječnikom, sve do Augusta Šenoa, koji je stvorio hrvatski pripovjedački jezik i našao snažnu riječ na pravom mjestu. (Benešić 1985:XVII).⁸

Sasvim je drugo pitanje, međutim, odgovaraju li svi citati izvornomu zapisu jer prva odnosno nulta izdanja često nisu (bila) dostupna, a poznato je i da

mi ne poznajemo tekstova mnogih djela u onom obliku, kako su izašla ispod autorova pera; djela su »redaktori« popravljali, skraćivali, mijenjali piščev jezik (slučaj s Josipom Kozarcem). To vrijedi općenito za beletristiku izdanja Matice Hrvatske osamdesetih (a i kasnijih) godina. U ponovnim izdanjima našega vremena »priređivači« su prekrajali piščev jezik iz težnje,

mitrije Demeter, Antun Nemčić, Stjepan Ilijašević, Ivan Mažuranić, Mirko Bogović, Ivan Kukuljević Sakcinski, Mate Vodopić, Petar Preradović, Ivan Trnski, Grga Martić, Janko Tombor, Adolfo Veber-Tkalčević, Ivan Perkovac, Ilija Okrugić, Janko Jurković, Luka Botić, Mihovil Pavlinović, August Šenoa, Vilim Korajac, Lavoslav Vukelić, Ivan Dežman, Josip Eugen Tomić, Ferdo Becić, Franjo Marković, Ivan Zahar, Franjo Ciraki, Andrija Palmović, Eugen Kumičić, Hugo Badalić, Rikard Jorgovanić, Ante Kovačić, Ksaver Šandor-Gjalski, Jovan Hranilović, Ivo Vojnović, Josip Kozarac, Nikola Tordinac, Fran Mažuranić, Vjenceslav Novak, Rikard Katalinić-Jeretov, Jure Turić, August Harambašić, Janko Leskovar, Josip Draženović, Edhem Mulabdić, Silvije Strahimir Kranjčević, Ante Tresić-Pavičić, Osman-Aziz-Ivan Miličević i Osman Hadžić, Iso Velikanović, Vladimir Tresčec, Tugomir Alaupović, Viktor Car Emin, Branimir Livadić, Milkan Lovinac-Milko pl. Vukelić, A. G. Matoš, Dinko Šimunović, Ivana Brlić-Mažuranić, Živan Bertić, Vladimir Vidrić, Dragutin Domjanić, Milan Begović, Vladimir Nazor, Franjo Horvat-Kiš, Milan Ogrizović, Andrija Milčinić, Ivan Krnic, Mihovil Nikolić, Josip Kosor, Joza Ivakić, Adam Kostelić, Hugo Sedlaček, Milutin Cihlar Nehajev, Iso Cepelić, Marin Bego, Božo Lovrić, Niko Andrijašević, Zdenka Marković, Mato Hanžeković, Ivan Kozarac, Mate Koščina, Fran Galović, Mihovil Pavlek Miškina, Vilko Gabarić, Nikola Polić, Niko Bartulović, Danko Angjelinović, Tin Ujević, Slavko Kolar, Miroslav Krleža, August Cesarec, Ahmet Muradbegović, A. B. Šimić, Gustav Krklec, Luka Perković, Dobriša Cesarić, Slavko Batušić, Đuro Sudeta, Nikola Šop, Hasan Kikić, Vjekoslav Kaleb, Dragutin Tadijanović, Alija Nametak, Petar Šegedin, Ivan Dončević, Olinko Delorko, Ranko Marinković, Ivan Goran-Kovačić (r. 1913.). Osim spomenutih autora ekscerpirane su i zbirke narodnih pjesama Matice Hrvatske, Luke Ilića Oriovčanina i zbirke narodnih pripovjedaka Mijata Stojanovića te Kušarovo *Narodno blago*.

⁷ Iz Benešićeva odgovora Akademiji na mišljenje recenzenata 1955.

⁸ Iz Benešićeva Predgovora neposredno pred dovršenjem (i predajom) slova A i B 1951.

da bude »pristupačniji« za čitanje i primijenjen zahtjevima filoloških purista, preinačavali su, brisali i »modernizirali« pišćev tekst (na pr. Tommaseove »Iskrice« i Bogovićeve djela. (Sabljak 1977:11–12).⁹

Napokon, oko same ideje o tome što će Rječnik sadržavati nije među recenzentima bilo nikakva nesuglasja. Tek je način obrade i poglavito njezina iscrpnost podijelila ocjenjivače Benešićeva rukopisa. A budući da se ishod prijepora između recenzenata filologa (Blaž Jurišić i Mate Hraste) s jedne, i književnika (Dobriša Cesarić, Ivan Dončević i Gustav Krklec) s druge strane, neposredno odražava na današnje stanje rada na Rječniku, valja tim prijeporima posvetiti nešto više prostora. Naime, Benešić je smatrao, i u tome je imao podršku recenzenata književnika, da zbog uštede prostora uz citate ne treba pisati naslov djela i stranicu, već da je dovoljno navesti ime autora:

... iz obzira prema prostoru nisam navodio naslov djela i stranicu, odakle je citat izvađen. Koga to zanima, može pogledati u listiće, od kojih se sastoji gradivo sakupljeno za ovaj rječnik. Tamo je to točno navedeno. (Benešić 1985:XXVIII)¹⁰

Recenzenti filolozi insistirali su ipak na tome da se uz pisce označe i djela na koja se primjeri odnose (Hraste), odnosno čak i izdanja i stranice (Jurišić), kako bi se potvrde mogle provjeravati. Također su smatrali da treba znatno reducirati broj citata, dakako suvišnih citata, to jest onih koji ne sadrže ništa nova, nego ponavljanje jednog te istog značenja i istih osobina (točka 3. referata prof. dr. B. Jurišića i točka 2. referata prof. dr. M. Hraste). Benešić se, međutim, suprotstavio smanjivanju citatnih potvrda odgovorivši:

Rječnik književnog jezika nije sličan prirodoslovnom muzeju nekih vrsta životinja: od svake vrste pomalo — on je sličniji galeriji slika: od svakog umjetnika što više. ... Premda je slično, ipak nije isto: herbarij i vrt pun cvijeća. (Benešić 1985:XXV)¹¹

... ako su istog značenja i istih osobina, ti citati nisu zato suvišni: oni su na svom mjestu, ako su od različitih autora. Križati citat znači križati autora. Koje? Zašto?... Kod nekih riječi nema citata iz mlađe generacije — riječ je zanemariva, zaboravljena, a kod drugih sam pazio, da bude vidljivo, da ta riječ još živi u književnosti od ilirskih vremena do danas. Ali kod nekih ćeš zaludu tražiti potvrde u starijih pisaca — riječi su nove. Nije se dakle radilo o tome da se u riječima iznese neki nov element, nego o tome, da se prikaže život riječi u k n j i ž e v n o s t i. (Benešić 1985:XXVI)¹²

⁹ Iz Benešićeva Privremenog predgovora objavljena u Sabljakovu članku.

¹⁰ Iz Benešićeva Predgovora.

¹¹ Iz Benešićeva odgovora Akademiji na mišljenje recenzenata 1955.

¹² Isto.

U kontekstu suvremenoga stanja leksikografije, ali i znatno višeg standarda informiranosti današnjih korisnika, konačna odluka recenzenata o izostavljanju podataka o nazivu djela, godini izdanja i broju stranice nanijela je Benešićevu Rječniku golemu štetu. Ne treba, vjerujem, posebno naglašavati da su onodobni razlozi u današnje vrijeme u najmanju ruku trivijalni, no istodobno toliko ozbiljni da se bez njihova promišljanja ne može nesmetano nastaviti s radom na dovršavanju Rječnika:

Bez obzira na to, što bi takvih [to jest, onih koje bi to moglo interesirati] bilo jedan ili dvojica i što bi to bilo na smetnju u čitanju, takvo citiranje ne bi imalo pravoga smisla već stoga, što veći broj ekscerpiranih djela — osobito onih iz starijih i predratnih izdanja — danas više nije dostupan ni filologima a kamo li drugima. Osim toga, proširenja bi nužno dovodila do skraćivanja imena, pa bi čitalac nehotice mogao biti prisiljen da »rješava« takve skraćenice ... Da bi se sve to izbjeglo i da bi se pažnja čitaoca mogla neposrednije posvetiti onomu što je najvažnije — piscima i tekstu — mi smo se odlučili za Benešićevo bilježenje (dakle samo tekst i pisac), a koga interesuju detalji, može uvijek za njih saznati u Zavodu za jezik, gdje je pohranjena Benešićeva kartoteka. (Benešić 1985:XXX)¹³

Naime, nesumnjivo je da bi vrijednost i iskoristivost Benešićeva Rječnika bila daleko veća da se, na primjer, uz ime pisca daje naziv djela, godina i broj stranice koja sadrži uporabnu potvrdu. Jer što potencijalnom korisniku toga rječnika znači da je određeni citat preuzet od Krleže? Ili Šenoe, Matoša? Takvi dodatni, iako nužni podaci, podrazumijevali bi, dakako, reviziju dosad objavljenih svezaka, ali bi ustostručili mogućnosti primjene Benešićeva Rječnika.¹⁴ Ipak, budući da među brojnim prepisivačkim greškama u jedinicama građe ima i pogrešnih bibliografskih podataka — a ne mogu se sve greške ispraviti jer ni svi izvori nisu dostupni — optimalno rješenje pomoću kojega bi se rad na dovršavanju Benešićeva Rječnika bitno unaprijedio, olakšao, ubrzao i lišio grešaka u prepisivanju kartica bila bi, dakako, digitalizacija ekscerpiranih vrela odnosno njihovo pretvaranje u računalno pretraživ korpus djelâ iz kojih su uzimani citati.

2. Povratak Benešiću

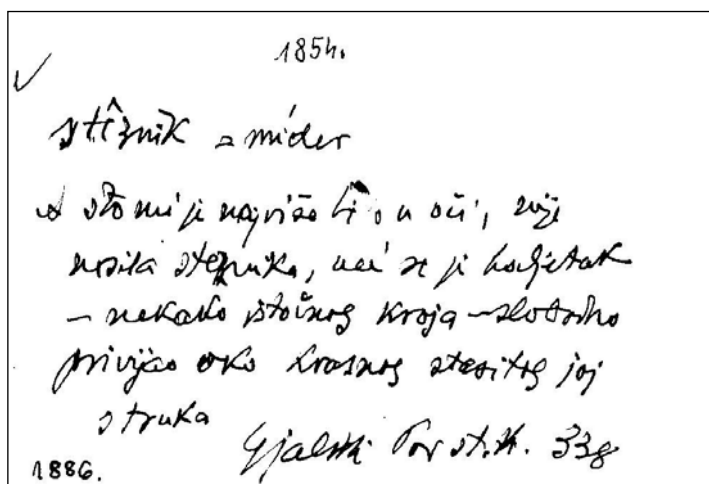
Rad na dovršavanju Benešićeva Rječnika dugoročan je i zahtjevan leksikografski projekt koji obuhvaća niz različitih zadataka, od prepisivanja često nečitkim rukopisom ispisivane građe do njezine sustavne i dosljedne leksikografske obrade. Međutim, budući da je riječ o izrazito autor-

¹³ Napomene.

¹⁴ U dogovoru s voditeljem projekta, akademikom Josipom Vončinom, počevši od natuknice **staruša** uz svaku citatnu potvrdu dajemo potpune bibliografske podatke.

skom djelu koje, dakle, nije usustavljeno prema uvriježenim leksikografskim uzusima, dovršavanje Benešićeva Rječnika također je prožeto brojnim (leksikografskim) nedoumicama. U skladu s time, nastojanje da se Benešićev Rječnik završi kao da ga je sam Benešić dovršavao, postavlja pred njegove nastavljače kako golem izazov, tako i ozbiljan napor u rješavanju nekih suštinskih prijepora.

2. 1. Stanje i opseg građe

Benešićeva građa, koja je tijekom 2008. godine iz ostavštine akademika Mihalića dopremljena u Zavod za lingvistička istraživanja HAZU, obuhvaća 54 kutije u kojima se nalazi veći dio građe već objavljenih slova (A-R, izuzev slova L, LJ, M, N, NJ, O, P), te 69 kutija još neobrađene građe. Najveći se dio odnosi na slovo S (24), a ostala su slova Š (6), T (10), U (9), V (7), Z (11), Ž (2). Osim pobrojanih, postoji još nekoliko kutija rasute građe. Što se pak samih kartica tiče, valja znati da su one velikim dijelom nečitke pa su za njihovo dešifriranje, kao što se može naslutiti iz priloženog primjera, nerijetko (bile) potrebne gotovo paleografske vještine. Međutim, dok su tijekom rada koji je, dakle, otpočeo u proljeće 2008. godine problemi s nečitkim rukopisima postupno jenjavali, raslo je nepovjerenje u pouzdanost same građe. Naime, onda kad je to bilo moguće, s obzirom na dostupnost tek dijela ekscerpiranih naslova (otprilike pola!), nastojali smo nečitke dijelove teksta *pročitati* uz pomoć izvornika. I tada smo ustanovili da je odnos između citatne potvrde na kartici i onoga što piše u originalnom tekstu često lišen sklada. Dok je, primjerice, na jednom mjestu riječ

o zamjeni velikog i malog slova (u izvorniku: a grmlje se je poput modrih zečeva / pripilo uz zemlju u strahopočitanju / pred strijelcem sviju moćnih sjena / **Suncem** (Krleža, *Pjesme u tmuni*, 1937., 168), na kartici: ... pred strijelcem sviju moćnih sjena / suncem), odnosno i o izostavljenim riječima (u izvorniku: Al' u noć **crnu** strši veličajno / **Strahotno**, silno čudovište tajno (Šenoa, *Pjesme*, 1933., 303), na kartici: u noć strši veličajno, strahotno, silno čudovište tajno), na drugom je pak razlika u obliku (u izvorniku: Marija zirnu strasno u **svoga** muža (Šenoa, *Kletva*, 1934., 455), na kartici: Marija zirnu strasno u svojega muža). Ponegdje je grešaka čak i više (u izvorniku: ... al' u Zagrebu — u Zagrebu **nije tako; svi dijelovi društva, svi se** stječu i protječu, **sav taj razliki život prepliće se u jedno, stoga ona živahnost**. Tu **ti** se stječu: čili okretni Primorac, patrijarkalni humoristički **kajkavac**, lakonički Krajišnik i anakreontički Slavonac (Šenoa, *Praški listovi*, 1931., 102), na kartici: U Zagrebu svi se dijelovi društva stječu i protječu. Tu se stječu: čili okretni Primorac, patrijarkalni humoristički Kajkavac, lakonički Krajišnik i anakreontički Slavonac) ili (u izvorniku: Najposlije su **župnika** s knezom i **starješinama** zatvorili u **obćinsku** stražaru (Gjalski, *Biedne priče*, 1888., 36), na kartici: Najposlije su paroka s knezom i starješinom zatvorili u općinsku stražaru). Spoznaja o tome da kartice obiluju greškama u prijepisu uzrokom je sve češćih provjeravanja, što, dakako, usporava napredak u izradi Rječnika.

2. 2. Mnoštvo leksikografskih rješenja

Osim već spomenutog problema s navođenjem najoskudnijih i zapravo nedostatnih podataka o izvorima, osnovni prigovor koji se može uputiti Benešićevu Rječniku tiče se nedosljednog provođenja postupaka, bilo da je riječ o gramatičkom opisu, definicijskom obrascu ili pak o obradi frazema. Takva nesustavna i nedosljedno provedena leksikografska rješenja velikom su zaprekom radu na dovršavanju Benešićeva djela, jer greške, dakako, ne treba ponavljati, ali Rječnik treba završiti kao da ga je završavao sam Benešić!

2. 2. 1. Definijski obrasci u Rječniku

Analiza definijskih obrazaca koji se javljaju u dvanaest objavljenih svezaka pokazuje da se riječi u Rječniku najčešće tumače sinonimima odnosno citatnim potvrdama, dok se definicije u obliku definirajućih glosa pojavljuju tek povremeno. Razlog je tomu dvojak. S jedne strane, Benešić je smatrao da

Nekih riječi ne treba uopće tumačiti, jer čitaocu tog rječnika nije hrvatski jezik tuđ [.]. Nema smisla opisivati, što je to noga, nos, crkva, misa, što znači sreća, plemenitost, srdžba, raditi, misliti, pisati, itd. Tumačenje takvih riječi tražilo bi opširno, a u svakom slučaju filozofski problematično, pa možda i komično obrazlaganje. (Benešić 1985:X)¹⁵

S druge strane, tamo gdje sami citati objašnjavaju značenje riječi, kao na primjer kod riječi *bàrāš*, gdje Matoš u citatu kaže: Sviraše (Robiček) sa svojim bratom čelistom, sa Juricom »barašem«. Tako smo ga naime nazvali radi njegovog obožavanja barova (*Matoš*), definicija, po Benešićevu sudu, također nije bila potrebna. U odgovoru na primjedbe recenzenata koji su insistirali na tome da treba protumačiti svaku riječ Benešić je, međutim, uporno zagovarao svoje mišljenje:

Što se tiče tumačenja, koje bi trebalo dati uz s v a k u riječ, moram reći, da to ne smatram potrebnim baš za svaku, makar i posve i općenito poznatu riječ. Ja često dajem značenje neke riječi u sinonimima, a naročito onda, kad ista riječ ima dva i više značenja, no nisam smatrao potrebnim, da baš svakoj imenici ili glagolu dadem nekako svojim riječima definiciju. Bojao sam se, da se ne zatrim kao prof. Maretić, koji značenje riječi k r a v a definira ovako: »žensko od vola kad je odraslo, poznata domaća životinja«. (Benešić 1985:XXVII)¹⁶

Nasuprot tomu, nedosljedno primjenjujući opisana načela Benešić ipak definira tvorbeno transparentne pridjeve poput *bèzbojan* što nema boje, *bèzlistan* koji nema lista, *bèsputan* gdje nema puta, *bèzruk* bez ruke, *bèszuzan* što nema suza, *bèzmjeran* koji nema mjere, *bèzrep* koji je bez repa, *bèz zub* bez zuba, zubi, *bèz uhi* koji je bez uha (ušiju), *bèzuzročan* čemu nema uzroka. Valja usput primijetiti da u Benešićevu Rječniku ne nalazimo tipskog definiranja pridjeva, već u pridjevnoj obradi definicija počinje ili odnosnom zamjenicom *što* ili odnosnom zamjenicom *koji*, a u nekoliko se slučajeva, kao što je vidljivo iz citiranih primjera, javljaju i drugi obrasci *gdje*, *čemu*. Međutim, ovaj problem klizi već prema drugoj sastavnici leksikografskoga opisa, prema opisu gramatičke strukture.

2. 2. 2. Gramatički opis

Pretpostavljajući da govornici hrvatskoga jezika, kojima je Rječnik bio namijenjen, neka znanja o vrstama riječi već imaju, Benešić je davao samo najnužnije gramatičke podatke:

Uz imenicu dati će se oznaka roda, uz pridjev ženski i srednji rod, uz gla-

¹⁵ Riječ je o osnovnim načelima i smjernicama rada na Rječniku u dopisu što ga je Benešić uputio tadašnjem Odjelu za jezik i književnost Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u studenom 1948.

¹⁶ Iz Benešićeva odgovora Akademiji na mišljenje recenzenata 1955.

gol se i onako iza infinitiva navodi prezent, aorist, imperfekt, perfekt [...], pa se već po tome vidi, da li je glagol pf. ili impf. Ponavljam: čitalac tog rječnika zna, govori hrvatski a rječnik nije baš potpuna gramatika. Važnije je od oznake adj. da se navede na pr. ljùbazan -zna -o, ili dõbar dõbra -o, dõbrī -ā -õ. Toliko se domišljatosti od čitaoca može očekivati, da će shvatiti, što znači -zna -zno i -ā -õ. (Benešić 1985:X)¹⁷

Ipak se ponegdje, najčešće zbog morfonoloških razloga i/ili premještanja naglasaka, navode i opširniji morfološki podaci, primjerice: *dâh* dâha, m., voc. dâše! ili *kâmên* kâmena, m., loc. kamènu, pl. kâmeni i kâmenovi; *obični-je*: coll. kâmênje. Treba također napomenuti da su sve natuknice akcentuirane, iako je obilježavanje naglasaka u Rječniku, pod utjecajem Broz—Ivekovićeva i Akademijina Rječnika, već i za ono vrijeme kad je Benešić započinjao svoj rad, bilo u određenoj mjeri zastarjelo (na primjer, naglasak na refleksima jata poput *bìjel*).

Ostavljajući raspravu o dostatnosti takva gramatičkog opisa po strani, valja naglasiti da je ozbiljniji problem vezan uz gramatičku sastavnicu u Rječniku nesustavna i nedosljedna obrada gramatičkih podataka odnosno šarolikost upotrijebljenih postupaka. Evo tek nekoliko primjera!

Iako u Rječniku informacije o glagolskome vidu zapravo nema, sporadično se pojavljuju: *bõcnuti* -cnêm, perfektivni oblik od **bockati** (*bõckati* -ckâm, dem. od *bocati*; *peckati*, *zadirkiovati*), **nàvirati** -rêm, *trajno od navrije-ti*; *izbijati na javu*, *navaljivati*, *prodirati* (**nàvrijeti** nãvrêm i nãvrijêm, *navali-ti*, *nagrnuti*, *izbiti na javu*), **prišapćivati** prišapćujêm i prišapćivâm, iter. od *prišapćati*. Najčešći su ipak neobilježeni: **nasmijati** nasmijêm, *natjerati na smijeh* i **nasmijávati** nasmijávâm, *tjerati nekoga u smijeh*.

I gramatičke informacije o brojevima donose se nejednoliko, u rasponu od odsustva svake oznake vrste riječi (**jèdan jèdna -o**. ili **dvâ**, m. i n., *dvájū* *dvjèma* (*dvâma*)) do različitih oznaka brojeva: **pêt**, **õsam**, **pêtnaest**, **dvâdesêt**, **pedeset**, broj; **çetiri**, **dèvèt**, **dèsèt**, **jedânaest**, **çetrdesêt**, brojka; **dvânaest**, broj 12. Nadalje, dok se uz neke (opisne) pridjeve daju i određeni i neodređeni pridjevni vid, uz druge — pri čemu je kriterije zaista teško razabrati — takav podatak nedostaje.

U Rječniku je također prisutno svojevrsno kolebanje u razvrstavanju riječi na vrste, najčešće između priloga i veznika. Između 16 primjera koji ilustriraju značenje *veznika* **màkar** poput: Vidim, u što sam se uprtljao, ali sada se već okaniti ne mogu, makar propao (*Jurković*), u nekoliko je riječ o

¹⁷ Iz osnovnih načela i smjernica rada na Rječniku, dopisu što ga je Benešić poslao tadašnjemu Odjelu za jezik i književnost JAZU u studenom 1948. Valja, međutim, napomenuti da je Benešić poslije odustao od navođenja nabrojanih glagolskih oblika te se u Rječniku uz glagol u infinitivu uglavnom navodi još samo prezent.

prilogu: A udat ću se do jeseni makar za slugu (*Bertić*).

S druge strane, potrebno je pohvaliti da Benešić odvaja i obrađuje unutar posebnoga natukničkog članka sve što je proizvod derivacije, odnosno što spada u tvorbu riječi – također i komparacija pridjeva, posebice supletivni komparativi, te druge supletivne osnove kod kojih se gramatičke kategorije izriču leksički, iako su oblici na granici derivacije i fleksije:

1. umanjenice (**būnda**, f., *krznená kabanica* (madž. *bunda*) : **būndica**, f., dem. od *bunda*; **pàprikāš**, m. : **paprikāšćić**, m., dem. od *paprikaš*),
2. uvećanice (**kabànica**, f. : **kabàničina**, f., augm. od *kabanica*),
3. glagolske imenice (**kritikovati** kritikujem : **kritikovānje**, n., glag. im. od *kritikovati*),
4. zbirne imenice (**hūm** hūma, m. : **hūmlje**, n., coll. od *hum*; **māče** -eta, n. : **māčād**, f., coll. od *mače*),
5. mocijske parove (**kèlner**, m., *konobar* : **kèlnerica**, f., *konobarica*; **nèrādin**, m., *lijenčina* : **nèrādinka**, f., *lijenčina*; **pedāgog**, m., *odgojitelj*, učitelj : **pedāgogica**, f., učiteljica),
6. refleksivne od nerefleksivnih glagola (**drvèniti** -nim, *postajati ukočen, drven* : **drvèniti se** -nīm se, *postajati ukočen, drven, pánjiti se*; **obvesèliti** obvesèlim, *obradovati, razveseliti* : **obvesèliti se** obvesèlim se, *obradovati se, razveseliti se*),
7. priloge motivirane pridjevom (**nágonskī -ā -ō**, *instinktivan* : **nágon-ski**, prilog; instinktivno),
8. supletivne osnove (**dòbar dòbra dòbro** : **bòljī -ā -ē**, comp. od *dobar*),
9. i druge komparative (premda nesustavno: **dūžī -ā -ē**, comp. od *dug*, **dūljī -ā -ē**, comp. od *dug*, ali **hládan -dna -o**, comp. **hládnijī -ā -ē**).

Osim neujednačena gramatičkog opisa treba ukazati i na probleme obrade složenih izraza u Rječniku.

2. 2. 3. Obrada frazeoloških sveza

Kad je pak riječ o obradi frazeoloških sveza, valja ponajprije naglasiti da Benešić u svome pristupu složenim izrazima ne razlikuje frazeme, to jest složene izraze prenesenog značenja u kojima dolazi do promjene odnosno gubitka značenja svih ili nekih sastavnica pa značenje cijele sveze ne proistječe iz značenja pojedinih sastavnica (Menac 2007:9), od drugih višerječnih jezičnih jedinica, primjerice, kolokacija ili slobodnih kombinacija. Naime, sve složene jezične znakove, ako ih uopće prepoznaje kao takve, dakle kao sveze riječi, on posve neselektivno obrađuje pod pojmom fraza.

Poseban problem, međutim, predstavljaju takozvani “autorski frazemi”, dakle ekspresivne sveze riječi koje na specifičan način odražavaju doživljaj zbilje pojedinoga autora — i pojavljuju se samo na jednome mjestu, odnosno u pojedinoga autora — te nisu, poput *pravih* frazema, ustaljeni dugom uporabom. Naime, dok se frazemi, različito od slobodnih kombinacija, reproduciraju kao prepoznatljive, unaprijed utvrđene tvorevine, primjećuje se da čak znatan broj Benešićevih fraza, premda nastao na pozadini neke uvriježene sveze, klizi prema slobodnim kombinacijama, koje se inače stvaraju tako da govornik slobodno bira sastavnice svojih sveza ovisno o značenju koje svezi želi dati (usp. Menac 2007:9). Evo samo jednog primjera: Majka bi ga stavila na tortu; ako razbije nekomu kamenom prozor, tvrdi majka, da joj je sin genie (Šenoa, *Vladimir*, 1933., 19). Fraza *staviti na tortu* zapravo je autorska inačica poznatoga frazeološkog izričaja *staviti koga na pijedestal*, u istome značenju »uzvisivati, uzdizati koga, pretjerano hvaliti koga«, ali s različitim izborom sastavnica: torta/pijedestal.

2. 3. Uspostavljanje kronološkoga slijeda: pitanja i problemi

Može se reći da je među svim artikuliranim i neartikuliranim (leksikografskim) načelima primjenjivanim u izradi Rječnika princip kronološkog usustavljivanja citatnih potvrda — od najstarijih do najmlađih — naj-sustavnije proveden. Ipak, i tomu je, naizgled jednostavnu i transparentnu zahtjevu, u praktičnome radu na Rječniku u osnovi teško udovoljiti. Zašto? Prije svega, zbog neusklađenosti bibliografskih podataka u jedinicama građe, to jest na karticama, s podacima u popisu *Pisci i djela iz kojih su uzeti citati* na početku prvoga sveska *a—burkati*. Kako je takvih nepodudarnosti više, a i ne pripadaju sve istom redu pojava, nastojat ćemo uočene probleme podijeliti u nekoliko kategorija.

(1) problem neusklađenosti podataka između Popisa izvora i jedinica građe (kartica)

Dok, na primjer, u jedinicama građe nalazimo Leskovarove *Pripovijesti* iz 1944. godine, u Popisu se izvora daju samo *Pripovijesti* iz 1917. To, međutim, nije sve. Primjerice, ispod citatne potvrde »On još osjećaše na svom licu vlagu njezinih suza, a na njenim usnama, što se nakon tolikog stradanja nenadano nađoše u slatkom cjelovu, počivao sanljivi, dražestni smiešak snatrenja« piše na kartici *Leskovar I*, 157. Budući da tekst nije posve čitljiv, a Leskovarova su nam djela u većoj mjeri dostupna, dakle provjerljiva, pokušala sam uz pomoć raspoloživih bibliografskih podataka pronaći što piše u izvorniku. I tada se uspostavilo da se nijedna od navedenih bibliografskih jedinica u Popisu (LESKOVAR Janko 1 »Katastrofa«, Zagreb

1892. / 2 »Propali dvori«, Zagreb 1896. / 3 »Sjene ljubavi«, Zagreb 1898. / 4 »Pripovijesti«, Zagreb 1917.) ne može poistovjetiti s oznakom *Leskovar I*. Pretpostavka da se oznaka *I* odnosi na prvi naslov u Popisu ubrzo se pokazala neosnovanom, jer pripovijetka *Katastrofa* ima petnaestak stranica, a podatak na kartici upućuje na opsežnije djelo. Nakon izvjesnog lutanja uspjela sam odgonetnuti da se *Leskovar I* odnosi na prvu knjigu *Pripovijesti* iz 1944. godine, gdje stranica 157. zapravo pripada dužem tekstu *Propali dvori*, koji su uz pripovijetke *Misao na vječnost*, *Katastrofa* i *Poslije nesreće*, uvršteni u *Pripovijesti I*. Taj se naslov, međutim, ne nalazi u popisu ekscerpiranih djela. Usporedbe radi, izdanje *Pripovijesti* iz 1917. godine, koje jest u Popisu, također je dvodijelno, iako to nigdje nije navedeno, ali je izbor uvrštenih pripovijedaka unekoliko drugačiji. Naime, *Pripovijesti I*, izdanje iz 1917. godine, sadrže sljedeće pripovijetke: *Misao na vječnost*, *Katastrofa*, *Poslije nesreće*, *Jesenski cvijeci*, *Priča o ljubavi*, *Bez doma*, *Kraljica zemlje*. Valja pridodati i to da među dvama izdanjima *Leskovarovih* djela postoje znatne pravopisne razlike. Naime, dok u samostalno objavljenu djelu *Propali dvori* iz 1896. godine, ali na stranici 68. piše: »U to vrijeme prirediše socijalistički agitatori u seljaštvu štrajkovanja. Tražilo se u vlastelina povišenje nadnice, a nastade vrijeme strahovanja onima, koji nijesu htjeli da se pridruže nezadovoljnicima. Da ih zašтите, trebalo je oružništva«, u *Pripovijestima I* iz 1944. godine na strani 142. piše, međutim, »U to vrijeme prirediše socialistički agitatori u seljaštvu štrajkovanja. Tražilo se u vlastelina povišenje nadnice, a nastade vrijeme strahovanja onima, koji nijesu htjeli da se pridruže nezadovoljnicima. Da ih zašтите, trebalo je oružništva«. Ostavljajući i opet po strani već spomenut problem prekrajanja piščeva jezika, koji je ovdje zapravo posredan, treba naglasiti sljedeće: (i) citatne su potvrde temelj Benešićeva Rječnika; (ii) nužno je da one budu vjerodostojne, to jest u potpunosti usklađene s izvorom iz kojega potječu, koji, međutim, nije uvijek izvoran autorski zapis. (iii) nužno je i da podaci o izvoru budu vjerodostojni kako bi se eventualne nedoumice mogle provjeravati. Ali često nije tako. Naime, u jedinicama građe — jer postoje dvije kartice koje sadrže taj naš primjer — nalazimo:

- (1) Tražilo se u vlastelina povišenje nadnice, a nastade vrijeme strahovanja onima, koji nijesu htjeli¹⁸ da se pridruže nezadovoljnicima (*Leskovar, Dvori*, 48)¹⁹.
- (2) Tražilo se u vlastelina povišenje nadnice, a nastade vrijeme strahovanja onima, koji nijesu htjeli da se pridruže nezadovoljnicima (*Leskovar I*, 142).

¹⁸ Taj se lik ne javlja ni u jednom izdanju.

¹⁹ U samostalno objavljenu djelu *Propali dvori* iz 1896. taj se citirani citat nalazi na str. 68!

Slični se problemi javljaju veoma često — uz djelo A. G. Matoša *Naši ljudi i krajevi* u jedinicama građe piše 1937., a u Popisu 1910.; uz Kumičićevo se djelo *Sirota* u Popisu daje 1885., a u građi 1935.; uz citatne potvrde iz *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić na karticama piše 1968. godina, a u Popisu tek 1926. Ili, primjerice, na karticama se kao Nazorova djela pojavljuju *Prve pjesme*, *Djela II*, *Pabirci*, a u Popisu *Nove pjesme*, *Lirika*, *Dionizijske pjesme*, *Pjesme o četiri arhandela*, *Knjiga pjesama* — a posljedica nesklada između podataka u jedinicama građe i u Popisu nerijetko rezultira ozbiljnim nedoumicama u uspostavljanju kronološkoga slijeda citatnih potvrda. Osim svega spomenutoga, potrebno je uzeti u obzir i potencijalne potrebe budućih korisnika Benešićeva Rječnika. Naime, ono što je u Rječniku mora biti u Popisu, ili Popis valja revidirati!

(2) problem dvostrukih izdanja

Sljedeći problem koji je uzrokom nedoumica vezanih uz kronološko razvrstavanje citatnih potvrda jesu dvostruke godine izdanja, među kojima je nerijetko i znatan vremenski raspon kao, na primjer: Gjalski, Ksaver Šandor 1. »Pod starimi krovovi«, Zagreb 1886., 1929.; Vraz, Stanko 1 »Izabrane pjesme«, Zagreb 1851., 1880.; Tomić, Josip Eugen 3. »Zmaj od Bosne«, Zagreb 1879., 1896. Naime, budući da na karticama godina izdanja najčešće nije zabilježena, podatke iz Popisa vrlo je teško rabiti kao osnovu za određivanje mjesta određene potvrde u kronološki strukturiranome slijedu.

Blisko rečenomu, nije jednostavno odrediti ni kamo smjestiti potvrdu iz Harambašićevih zbirki pjesama jer na karticama nerijetko nailazimo samo na bilješku Harambašić II ili Harambašić III. U Popisu je, međutim, nabrojeno pet Harambašićevih djela: 1. »Pjesničke pripovijesti«, Zagreb 1889. / 2. »Izabrane pjesme«, Zagreb 1895. / 3. »Lirika« (I, 1877.—1881.; II, 1882.—1885.; III, 1886.—1902.), Zagreb 1942.—1943. / 4. »Šala i satira«, Zagreb 1944. / 5. »Smilje i kovilje«, Zagreb s. a. Pa iako se Harambašić II najčešće odnosi na drugu zbirku »Lirike«, ostaje pitanje koju od navedenih godina treba uzeti u obzir: 1882.—1885. ili pak 1942.—1943.? Naime, ukoliko je podatak o rednom broju zbirke zapravo zanemariv, a relevantna je samo godina kad je objavljena cjelokupna zbirka, manje bi zbunjivalo da se u jedinicama građe pojavljuje tek naslov »Lirika«. Jer u kronološkome razvrstavanju potvrda unutar razdoblja od stotinu godina razlika od pedesetak godina zaista nije zanemariva.

(3) s. a.

Utvrđivanje vremenskog identiteta citatnih potvrda uz koje stoji oznaka s. a., dakle bez podatka o godini izdanja djela iz kojega je citat ekscerpi-

ran, poseban je problem. Tu se, naime, nameće pitanje je li *bolje* takav citat staviti kao prvi ili pak kao posljednji u nizu potvrda. Zanimljivo je spomenuti da se jedan takav primjer (iz natuknice *stâs*) veže uz Kumičićevo djelo: Kumičić, Eugen 7 »Benešićev Frazeol. priručnik«, s. a., kojemu je nemoguće ući u trag. Mogućnosti provjeravanja gotovo da ne postoje!

(4) problem krnjih podataka

Konačno, zaista je teško odrediti kojemu od nabrojanih naslova pripada bilješka *Kikić Djela I* jer u Popisu nalazimo sljedeće bibliografske jedinice: KIKIĆ Hasan 1 »Carska goveda«, Zagreb 1934. / 2 »Ho-ruk«, Zagreb 1936. / 3 »Bukve«, Zagreb 1938. / 4 »Posmrtna počast« MH, Zagreb 1945. / 5 »Lole i hrsuzi«, Sarajevo 1947. / 6 »Berba«, Beograd 1952. / 7 »Djela«, Sarajevo 1952. Nakon pomnijeg uvida u cjelokupan opus Hasana Kikića otkriva se da su *Djela* zapravo dvodijelna, to jest da postoje *Djela I i II*, premda takav podatak u referentnom Popisu ne postoji.

(5) problem novijih izvora

Napokon, ostajemo li pri naslovu *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*, znatan dio građe koju je prikupio akademik Mihalić, radeći kao posljednji pregalac na dovršavanju Rječnika prije nego što su posao preuzele i nastavile nove snage²⁰, moramo izlučiti. Naime, Mihalić je uvrstio brojne pisce, među kojima i Alfirevića, Budaka, Donadinija, Jakovljevića, Kurelca, Mihalića, Pucića, Šimića, Wiesnera, ili pak djela uvrštenih pisaca (Kaleb, *Divota prašine* 1973., Marinković, *Kiklop* 1981., Krleža, *Izlet u Rusiju* 1960.), kojih nema u *Popisu pisaca i djela iz kojih su uzimani citati*.

3. Postupak izrade jednoga natukničkog članka

Kao što se može zaključiti iz prethodnoga poglavlja, rad na dovršavanju Benešićeva Rječnika karakteriziraju brojni problemi i nedoumice, a neka od pitanja koja se pritom nameću ostaju i dalje otvorena. Da bi se dobila još jasnija slika o nastavku rada na Benešićevu Rječniku, opisuju se glavne faze u postupku izrade jednoga natukničkog članka. Odabrana je natuknica **stràmputica** odnosno **strànputica**. Naime, budući da Benešić nije imao normativnih pretenzija, u njegovu Rječniku ne nalazimo propisane oblike, već svi likovi potvrđeni u korpusu imaju status natukničkog članka. U skladu s time, među jedinicama građe nalazimo citatne potvrde za oba lika. Poseban problem, međutim, predstavljaju dodatni isprav-

²⁰ Uz autoricu ovoga članka na dovršavanju Benešićeva Rječnika od prosinca 2008. godine radi još samo doktorandica Ivana Filipović, prof.

ci (rukom) »m« u »n«, ali u oba smjera, a katkad i u neskladu s izvornim zapisom. Naime, na kartici s potvrdom iz Becićeva *Zavjeta* (1882., 62) natuknički lik **stranputica** ispravljen je u **stramputica**, također i u primjeru iz djela *Ljudi u opancima* Ahmeda Muradbegovića (1936., 55). S druge strane, **stramputica** se mijenja u **stranputica**, kao u citatu iz Tomićeve *Melite* (1899., 52), a ima i drugih primjera. Iako prva faza izrade novoga natukničkog članka obično podrazumijeva dešifriranje nečitka rukopisa, u ovom je slučaju trebalo najprije odvojiti uporabne potvrde za natuknicu **stramputica**, od onih koje ilustriraju porabu natuknice **stranputica**. To, međutim, nije bilo uvijek jednostavno odnosno moguće, zbog nedostupnosti relevantnih izvora. Primjerice, dok je zahvaljujući raspoloživim izvorima bilo moguće utvrditi da se u citatu iz Vojnovićeva djela *Perom i olovkom* (1884., 79) rabi lik **stranputica** (umjesto zabilježenog **stramputica**), Becićevo djelo *Zavjet* nije nam dostupno, a pitanja vezana uz citatne potvrde iz toga djela ostaju zasad neriješena.²¹ Valja usput spomenuti da suvremeni hrvatski jednojezičnici bilježe samo lik **stràmputica**.

Dakle, nakon pomnog provjeravanja bilo je moguće s većom ili manjom sigurnošću izdvojiti devet potvrda za lik **stramputica** (s dvojbenašim Becićevim citatom) i šest za oblik **stranputica** (uz kolebanje oko primjera iz Muradbegovićeve djela). U sljedećoj je pak fazi potvrde trebalo razvrstati kronološki. Tu nije bilo naročitih poteškoća, izuzev problema s kronološkim razvrstavanjem Šenoinih *Kazališnih izvješća*. Naime, prema podacima u Popisu dvotomna su *Izvjeshća* objavljena u periodu između 1866. i 1878. godine, dakle u rasponu od dvanaest godina. S druge strane, na raspolaganju nam je izdanje iz 1934. godine, kojim su se, sudeći prema brojnim podcrtavanjima i bilješkama na marginama u knjizi, služili ekscerptori. Štoviše, brojevi stranica u jedinicama građe i u izdanju iz 1934. godine u potpunosti se podudaraju.

Uzimajući u obzir spomenuta ograničenja uspjeli smo, premda ne sasvim precizno, uspostaviti kronološki slijed citatnih potvrda, ponajprije za natuknicu:

stràmputica

(1) Imaš stotinu i bogatih i plemenitih djevojaka. I stramputice bih ti oprostio, da je drugdje (*Šenoa, Zlatarevo zlato*, 1872., 80).²²

²¹ Dio ekscerpiranih izvora pripada knjižničnom fondu Zavoda za lingvistička istraživanja HAZU, a dio se nalazi u Knjižnici HAZU. Nedostaje otprilike nešto više od trećine izvora!

²² Iako u neskladu s dosad objavljenim svescima, u nastavljanju rada na Rječniku, kao što je već bilo rečeno, uz svaku citatnu potvrdu bilježimo opširnije, premda nužne bibliografske podatke.

(2) *Dokora skrene Ivan nekom stramputicom, da uhvati bolji i preči put, koji je upravo do Senja išao (*Becić, Zavjet, 1882., 62*).

(3) Knez brinjski predlaže, da se pođe zaobilazno — preko pustog kraja, koji je pod Turcima, na Ozalj. Kolika je stramputica? Tako, neko dvanaest njemačkih milja (*Nehajev, Vuci, 1928., 298*).

(4) Oprostite mojim neklasičkim stramputicama (*Šenoa, Dusi narodne straže, 1932., 195*).

(5) Udaram stramputicom, ne bih li što prije preletio (*Alaupović, U starom zavičaju, 1932., 260*).

(6) Kao što su nekad plamonozi konji, prezrev slabe sile vodiča i srtajući stramputicom, zapalili čitavi svijet, tako sada pod slabašnom rukom ženske padaju sve kraljevine u prah i pepeo (*Šenoa, Kletva I, 1934., 251*).

(7) Kći ljubi mladića, mladić ljubi ženu si, al' ljubi svoje aristokratičke stramputice, t. j. nekakvu groficu, za šalu dakako (*Šenoa, Kazališna izvješća I, 1934., 223*).

(8) Uz druge vrsne komade rado ćemo gledati slične komade, navlastito, kad ne zalaze na ponešto nemoralne stramputice (*Šenoa, Kazališna izvješća I, 1934., 262*).

(9) ... psiholog je dužan, da sebi samomu ne taji nikakvih stramputica strasti (*Nehajev, Eseji, 1944./45, 77*).

A potom i za natuknicu:

stranputica

(1) Ti si junak, reče ona nakon kratke stanke, ulazeći stranputicom na prostrano polje, odkle se kroz zelen dubova vidio toranj Sv. Stjepana, koji je u ljubičastoj maglovitoj daljini poput kamenog kažiprsta pram nebu strišio (*Vojnović, Perom i olovkom, 1884., 79*).

(2) Uz prirodjenost i nije tu drugo, nego budnim okom čuvati, da ne podje diete ma kojom stranputicom, da joj ne upozna i ne zavoli prolaznu nasladu, koja redovito svršava sa kajanjem i gorčinom (*Novak, Nikola Baretić, 1896., 37*).

(3) Njezine misli udariše zamamnom stranputicom. Miran, sretan porodični život, a takav si je predstavljala s Alfredom, nije joj se nimalo sviđao (*Tomić, Melita, 1899., 52*).

(4) Je li oblačno? lagja ne će krenuti stranputice, jer je tu vjerna igla, koja kaže pol, i nepogrješivi hronometar, koji kaže vrieme (*Tresić-Pavičić, Preko Atlantika do Pacifika, 1907., 10*).

(5) *I boreći se tako s podivljalom prirodom sasvim skretao s pravca i

zalazio na stranputicu (*Muradbegović, Ljudi u opancima*, 1936., 55).

(6) Dugo sam se tako provlačio kroz grmlje, lutao stranputicama, penjao se uz vrleti i spuštao se neobičnom vještinom (*Šop, Tajanstvoena prela*, 1945., 23).

Nakon kronološkog usustavljanja citatnih potvrda slijedi obrada značenja. Kao što potvrđuju nabrojeni citati, riječ **stràmputica/strànputica** ima složenu polisemičnu strukturu, koja se temelji na primarnom i ujedno općem značenju 'put koji je po strani od pravoga puta, obično zaobilazan i sporedan'. Ta je sastavnica zapravo prisutna i u svim izvedenim, prenesenim značenjima, gdje **stràmputica/strànputica** znači 'pogrešan put, mišljenje, djelovanje odnosno odmak u odnosu na društveno prihvaćene norme'. Treće pak značenje, potvrđeno samo u liku **stràmputica**, sužava prethodno značenje, zadržavajući, dakako, sastavnicu 'odmak od pravoga puta, mišljenja, djelovanja' te ga ograničava na odnos koji je 'po strani od pravoga puta, to jest odnosa', konkretno u značenju 'ljubavnica'. U skladu s time, (semantička) struktura natukničkih članaka **stràmputica/strànputica**, koju, slijedeći Benešića, iščitavamo iz citiranih potvrda, izgleda ovako:

stràmputica, f.

1. *put koji je po strani od pravoga puta, obično zaobilazan, sporedan, a često kraći; krivi put:*

Dokora skrene Ivan nekom stramputicom, da uhvati bolji i preči put, koji je upravo do Senja išao (*Becić, Zavjet*, 1882., 62)²³. — Knez brinjski predlaže, da se pođe zaobilazno — preko pustog kraja, koji je pod Turcima, na Ozalj. Kolika je stramputica? Tako, neko dvanaest njemačkih milja (*Nehajev, Vuci*, 1928., 298). — Udaram stramputicom, ne bih li što prije preletio (*Alaupović, U starom zavičaju*, 1932., 260). — Kao što su nekad plamonozi konji, prezrev slabe sile vodiča i srtajući stramputicom, zapalili čitavi svijet, tako sada pod slabašnom rukom ženske padaju sve kraljevine u prah i pepeo (*Šenoa, Kletva*, 1934., 251)²⁴.

2. *pren. pogrešno mišljenje ili djelovanje odnosno odmak u odnosu na pravila:*

Oprostite mojim neklasičkim stramputicama (*Šenoa, Dusi narodne straže*, 1932., 195). — Uz druge vrsne komade rado ćemo gledati slične koma-

²³ Iz toga primjera proizlazi da 'stramputica', iako 'po strani od pravoga puta' kao put 'zaobilazan i sporedan', može biti i kraći i izravniji put (usp. *prečac*). Isto potvrđuje i primjer iz Alaupovićeve djela.

²⁴ Šenin primjer, međutim, aludiranjem na kobne posljedice Faetontova upravljanja Helijevim sunčanim kolima, kada su vatreni krilati konji skrenuli sa svoje svakodnevnice putanje, naglašava da je 'stranputica' također i 'pogrešan put'.

de, navlastito, kad ne zalaze na ponešto nemoralne stramputice (*Šenoa, Kazališna izvoješća I*, 1934., 262). — ... psiholog je dužan, da sebi samomu ne taji nikakvih stramputica strasti (*Nehajev, Eseji*, 1944./45, 77).

3. ljubavnica:²⁵

Imaš stotinu i bogatih i plemenitih djevojaka. I stramputice bih ti oprostio, da je drugdje (*Šenoa, Zlatarevo zlato*, 1872., 80). — Kći ljubi mladića, mladić ljubi ženu si, al' ljubi svoje aristokratske stramputice, t. j. nekakvu groficu, za šalu dakako (*Šenoa, Kazališna izvoješća I*, 1934., 223).

stranputica, f.

1. zaobilazan ili krivi put:

Ti si junak, reče ona nakon kratke stanke, ulazeći stranputicom na prostrano polje, otkle se kroz zelen dubova vidio toranj Sv. Stjepana, koji je u ljubičastoj maglovitoj daljini poput kamenog kažiprsta pram nebu strišio (*Vojnović, Perom i olovkom*, 1884., 79). — Je li oblačno? lagja ne će krenuti stranputice, jer je tu vjerna igla, koja kaže pol, i nepogrješivi hronometar, koji kaže vrieme (*Trešić-Pavičić, Preko Atlantika do Pacifika*, 1907., 10). — I boreći se tako s podivljalom prirodom sasvim skretao s pravca i zalazio na stranputicu (*Muradbegović, Ljudi u opancima*, 1936., 55). — Dugo sam se tako provlačio kroz grmlje, lutao stranputicama, penjao se uz vrleti i spuštao se neobičnom vještinom (*Šop, Tajanstvena prela*, 1945., 23).

2. pogrešno mišljenje ili djelovanje (u čudorednom smislu):

Uz prirodjenost i nije tu drugo, nego budnim okom čuvati, da ne podje diete ma kojom stranputicom, da joj ne upozna i ne zavoli prolaznu nasladu, koja redovito svršava sa kajanjem i gorčinom (*Novak, Nikola Baretić*, 1896., 37). — Njezine misli udariše zamamnom stranputicom. Miran, sretan porodični život, a takav si je predstavljala s Alfredom, nije joj se nimalo svidjao (*Tomić, Melita*, 1899., 52).

Premda u tom primjeru nalazimo pravilan redosljed polisemantičkoga razvoja — od primarnog, koje je opće, do sekundarnog odnosno do izvedenih i prenesenih značenja — u nekim je Benešićevim natuknicama slika semantičke derivacije unekoliko iskrivljena te se kao primarna daju druga i prenesena značenja. Razlog je takvoj semantičkoj obradi uglavnom u činjenici da je Benešić, potpuno se oslanjajući na svoje korpusne glose, donosio samo ona značenja za koja je imao valjanu potvrdu. Ako se, primjerice, riječ u korpusu javila samo u drugotnom i/ili prenesenom značenju, Benešić je bilježio samo takva, dakle sekundarna ali potvrđena značenja. Prije nego što se detaljnije posvetimo Benešićevu korpusnom pristupu, treba

²⁵ 'Ljubavnica' u značenju 'osoba koja je u ljubavnom odnosu po strani, mimo zakonitog odnosa'.

naglasiti još nešto. U Benešićevu Rječniku postoje također primjeri iz kojih se može naslutiti da su se neke riječi prije sadašnjega vremena upotrebljavale kao opće, dok ih danas rabimo u njihovu suženom, konkretnijem značenju. Kao primjer može poslužiti natuknica **stražnjica**. Sve citatne potvrde, osim jedne koja im kronološki prethodi, ilustriraju značenje 'stražnji dio tijela na kojem se sjedi, zadnjica'. Jedna pak potvrda upućuje na šire i zapravo opće, iako nesačuvano značenje 'stražnja strana, pozadina':

stražnjica, f.

1. *stražnja strana, pozadina:*

U plotima plamte stražnjice kr'jesnicâ (*Nazor, Medvjed Brundo, 1915., 15*).

2. *stražnji dio tijela na kojem se sjedi, zadnjica:*

Sve ste uništili, hrabri vojničke kulture, a ja danas moram sušiti stražnjicu sa prozračnim ručnikom sunčana žara (*Hanžeković, Gospodin čovjek, 1932., 48*). — ... osjetio je iznenada u svom krilu debelu, mokru, znojavu, usijanu Karolininu stražnjicu (*Krleža, Povratak Filipa Latinovića, 1932., 8*). — ... trebalo ga je šiknuti i opaliti nogom u stražnjicu da potrči na zapovijed (*Krleža, Hrvatski bog Mars, 1933., 15*).²⁶

4. Benešićev Rječnik u svjetlu povijesnih i suvremenih leksikografskih paradigmi

Rječnici nastali na temelju književnih citata u svjetskim su razmjerima dobro poznati i vrlo cijenjeni. U povijesti hrvatske leksikografije Benešićev se Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do Ivana Gorana Kovačića, usprkos postojanju nekih donekle usporedivih leksikografskih ostvarenja, izdvaja kao jedinstvena i zapravo izolirana pojava koju je, međutim, moguće povezati sa znamenitim povijesnim i suvremenim leksikografskim paradigama.

Prije svega, sukladno konvencionalnim povijesnim rječnicima i u Benešićevu se Rječniku svaka riječ opisuje pomoću kronološki ustrojenih citatnih potvrda, koje svjedoče o mijenama izrazne i sadržajne strane riječi odnosno iščeznuću jednih i pojavi novih riječi tijekom određena, u ovom slučaju stogodišnjeg razdoblja. Iako Benešićev Rječnik, kao što je bilo više puta istaknuto, nije rječnik sustavno i dosljedno provedenih rješenja, a mogu mu se uputiti i neki drugi prigovori, njegova je osnovna metoda sasvim usporediva s načelima leksikografske obrade kojima se vodio Samu-

²⁶ Primjera ima još ali svi nisu navedeni jer prva tri citata dostatno potvrđuju drugo značenje.

el Johnson pri izradi svoga čuvenog rječnika *Dictionary of the English Language* (1755.), dvjesto godina prije. Naime, izabравši po vlastitu mišljenju najcjenjenije književne stvaraoce — *writers of the first reputation* — podcrtavao je riječi (s pripadajućom okolinom) iz njihovih odabranih djela, za koje je smatrao da su pravilno upotrijebljene te vrijedne da se zabilježe. Podcrtane riječi njegovi su malobrojni suradnici ispisivali na kartice, kartice abecedirali, a potom je Johnson pristupio leksikografskoj obradi: izlučivanju značenja i oblikovanju definicija. Korištenje citatnih potvrda, dakle konkretnoga jezičnog materijala kao izvora značenja preraslo je nakon Johnsona u standardan leksikografski postupak, koji također nalazimo u Benešića:

Pri sastavu rječnika književnoga jezika ne radi se samo o tome, da se unesu pojedine riječi, nego je glavno: navesti tu riječ u njezinoj upotrebi, u frazi, u kojoj je ta riječ centralna. Rječnik će zabilježiti tu riječ dajući joj ruho, kojim ju je autor zaodjeo, zabilježiti će frazu, a ne goli izraz. (Benešić 1985:XXIV)²⁷
... jer tek u njima [citatima] riječi postaju žive ... a riječ je u citatu ... središte misli iznesene u citatu. Sama riječ s tumačenjem njezina značenja još ne daje pojma o njezinoj specifičnosti, ako nije uklopljena u kontekst makar i većega citata. (Sabljak 1977:11)²⁸

Važna pak razlika među dvama rječnicima, Johnsonovim i Benešićevim, tiče se normativnoga usmjerenja Johnsonova rječnika koji je, u skladu sa sklonostima vremena u kojem je nastao, težio kodificiranju engleskoga jezika. Benešić, kao što znamo, nije imao normativnih pretenzija. Isti metodološki postupak nalazimo i u drugom glasovitom engleskom rječniku *New English Dictionary on Historical Principles* (1888.—1928.), danas poznatijem pod naslovom *Oxford English Dictionary*, koji po stupnju iscrpnosti i sustavnosti obrade svojih natuknica znatno nadmašuje Benešića, ali i druge povijesno koncipirane rječnike.

Konačno, sasvim u skladu s postulatima moderne korpusne lingvistike i leksikografije, sva su rješenja u Benešićevu Rječniku motivirana korpusom odnosno izvedena iz korpusa. Benešićev korpus, odnosno zbirku leksikografskih dokaza valja, dakako, razlikovati od suvremenih elektroničkih korpusa tekstova. Međutim, ono što ih povezuje jest upravo utemeljenost svakoga leksikografskog rješenja u jeziku samom, to jest na stvarnim primjerima. U skladu s time, Benešićevi primjeri odnosno uporabne potvrde kao korpusne glose barem u određenoj mjeri nadomještaju odsustvo pravih i reprezentativnih jezičnih korpusa koji su danas postali nezaobilaznim alatom svake razvijene jezikoslovne struke, a posebice leksikografije.

²⁷ Iz Benešićeva Predgovora.

²⁸ Iz Benešićeva Privremenog predgovora.

Na žalost, nisu svi citati u jednakoj mjeri iskoristivi, objasnidbeni, odnosno ima među citatnim potvrdama i takvih koje nisu dostatan izvor informacija za oblikovanje značenja. Evo nekoliko primjera koji to jasno potvrđuju:

stjèčica, f.

Saviti će gnijezdo, kô što vije orô / Na stječici stijeni mučno i polako (*Alaupović, Probrane pjesme, 1902., 123.*)²⁹

strànkinja, f.

Ona je strankinja (*Šop, Tajanstvena prela, 1945., 72.*)³⁰

strâst, f.

Lov je moja strast (*Tomić, Kapetanova kći, 1935., 52.*)³¹

Na kraju, već je bilo riječi o tome da značenja nekih riječi u Rječniku nisu protumačena. U tom smislu Benešić dodaje:

... priznajem, ja ne znam uvijek točno, a katkada ni približno značenje svake riječi, na koju naiđem u našoj književnosti. Tada se obraćam na pisca usmeno ili pismeno i pitam ga, što mu ta riječ znači na tom i tom mjestu. Ako su mi odgovorili, lako je bilo dati tumačenje. (Benešić 1985:XXVII)³²

Međutim, ako u vrijeme nastajanja Rječnika nisu bili živi, nisu mogli podastrijeti traženi odgovor. To znači da u tim slučajevima značenje riječi nije bilo *vidljivo* iz njezina oprimjerenja, korpusne glose odnosno (nereprezentativnoga) književnog citata. S druge strane, radi se o književnom jeziku, dakle jeziku kojim su istkane književne tvorevine, umjetničke i po svojoj definiciji neponovljive jer su nastale kao izraz trenutačnoga nadahnuća i kao takve ne mogu se uvijek bez poteškoća rekonstruirati.

²⁹ Ovo je jedina potvrda. Niti šira okolina (Robinjicom sinjom biti će mu mlada, /A krvavi žulji i pripeke danje / Život su joj cio i sladjana nada. / **Saviti će gnijezdo** ... / Ne varaj se, seko, sad je doba novo, Današnjega dana ne ljubi se tako!), na žalost, ne pruža dovoljno informacija za oblikovanje značenja. No, mislim da nije pogrešno zaključiti da je riječ o *stijeni na kojoj se stječu putovi*, dakle o specifičnom i o najužem kontekstu zavisnom značenju.

³⁰ Također jedina potvrda koju je, zahvaljujući dostupnosti izvora, moguće proširiti (Je li bogata? — Pa svakako. Dobit ćemo zlatno prstenje. **Ona je strankinja**. Sigurno kćerka nekog bogataša.). Ovo proširenje ipak donekle upućuje na značenje *osoba druge okoline, druge kulture, svjetonazora*, odnosno u ovom slučaju, *drugih, to jest drugačijih materijalnih mogućnosti*, te nam pomaže u oblikovanju definicijske glose. Citirani primjer, ali i mnogi slični primjeri, jasno ukazuje na to da je dostupnost ekscerpiranih izvora ne samo korisno, nego i nužno!

³¹ Na sreću, potvrda ima više pa je time i posao određivanja značenja lakši, odnosno moguć.

³² Iz Benešićeva odgovora Akademiji na mišljenje recenzenata 1955.

5. Benešićev Rječnik i suvremeni hrvatski jednojezičnici

Radi dodatnog rasvjetljavanja posebnosti Benešićeva Rječnika, kao i važnosti njegova dovršavanja, valja još razmotriti odnos Benešićeva književnojezičnog rječnika prema suvremenim hrvatskim jednojezičnicima. Prije svega, za razliku od postojećih rječnika suvremenoga hrvatskog jezika, Benešićev Rječnik opisuje jezik kojim su pisali hrvatski književnici od vremena ilirskog pokreta do sredine dvadesetoga stoljeća. On je, dakle, s jedne strane deskriptivan³³ i temelji se na uzusu znamenitih književnika ondašnjega razdoblja pa se u njemu mogu pronaći riječi, koje suvremena standardna norma i rječnici oblikovani prema njezinim pravilima i ograničenjima, ne bilježe:

artija, f., *papir, hartija* (grčki *hártēs*).

Tvoje evanđelje od artije su samo bânke (*Šenoa*). — Knjige jesu od artije bijele (*Dežman*). — Izvadi onda omot artije, razmota ju, te pruži najstarijemu svoju putnicu (*Becić*). — Ovo, što će im kazivati ispisana artija, to je iz prve ruke (*Gabarić*). — Njezina je duša bila prazna kao neispisana artija, a živci su radili, stvarali, da ispune tu nijemu prazninu (*Muradbegović*).

hàrtija, f., *artija, papir* (grčki *hártēs*).

Pa on uze pero i hartije, na koljenu piše uzdišući (*Botić*). — Al ispod pera hartija je bila, drugarica mi uvijek toli vjerna (*Harambašić*). — Diže desnu junak dobar, preko neba noptom manu, oblačine s neba zdera ko hartiju tan tananu (*Kranjčević*). — Pošto nismo imali papira za cigarete, zavijali bi duvan u hartiju od novina (*Matoš*). — Ležao je na stolu komad hartije, nešto kao pismo (*Milčinović* Adela i Andrija »Pod branom«, Zagreb 1903.). — Razderat ću srce kao hartiju, razmahnut ću ostrim srpom: žetva je uzrela! (*Tadijanović*).

pàpīr papīra, m.

Ako te riječi metnem na papir, neće ih već ni svi vrazi sastrugati (*Tomić*). — Lice joj je bilo blijedo i tanko kao papir, a usta slična rani, koja se je usred lica otvorila (*Muradbegović*).

S druge strane, promatran iz perspektive suvremenih jezičnih odnosa, Benešićev je Rječnik istodobno povijesni rječnik koji čuva obilje starih i danas iščezlih, te starinskih, nerijetko ekspresivnih riječi i poraba. Iznenađuje, međutim, da je među riječima koje se nisu sačuvale u suvremenome hrvatskom jeziku znatan broj apstraktnih imenica, zatim pridjeva, priloga, također i prijedloga. Naime, uobičajeno je da s iščeznućem referenata iščezavaju i riječi koje ih označavaju, ali najčešće imenice ili pak glagoli, kad izražavaju radnje koje se više ne izvode. Evo više primjera takvih iščezlih,

³³ Benešić je govorio o informativnome rječniku nasuprot normativnomu.

ili pak veoma rijetkih, izrazno transparentnih i ekspresivnih riječi:

izmicàus i **izmicàuz**, prilog; *odšuljati se kradom*.

Samo da mu se je najest, pa onda izmicaus u bekrijanje (*Kosor*). — Da si vidio, što je »izmicauz«, kad švabo dade pleća! (*Cepelić*).

iznejāka, prilog; *od malih nogu, od malena*.

Iznejaka obikla bi svoju dječicu posluhu i molitvi (*Vodopić*).

jùtrōske, prilog; *jutros*.

Jutroske je rano bez kraja i konca brbljo vrutak jureć niza stijenje vlažno (*Nazor*).

mimogrēcē, prilog; *mimogred, usput, uzgred*.

Zatim od Grka ... prijeđe na srednji vijek, gdje mimogrece spomenu i fiziokratičku školu (*Kovačić*). — I vrzla mu se glavom slična nekakva misao — dakako tek letimično i mimogrece (*Gjalski*).

nāmjericē, prilog; *namjerce, hotimice*.

On je namjerice išao za tim, da se mlado djevojčice u njega zaljubi (*J. Kozarac*).

nāugod, prilog; *kao što treba, ono, što pristaje nečemu*.

Treba, gospodine i gospodski sine, metnuti u pušku zrno od zlata! I to zrno naugod a ne gladno (*Cepelić*).

bēzbrižicē, prilog; *bezbrižno*.

Ja! Gdje je ona doba ... dok još na njoj bezbrižice ljubav s ljudma lastovaše (*J. Kozarac*).

nēbodēran, *koji dere nebo, seže do neba*.

Na visoku proplanku, što se stoljetnom šumom uznosita hrašća, neboder-nih jela i omorika veže o plavetno timorje veličanstvenoga Vlašića (*Hanžeković*).

nebōgreban, *nebosežan, neboderan*.

Golema zgrada ...sada je sva još zagrađena nebogrebnim lazilima (*Horvat-Kiš*).

nebōletan, *koji do neba uzlijeće*.

Vidim ja i uvjeren sam, da neboletni onaj genij, komu ništa nedostižno nije, i u tebi stoluje (*Nemčić*).

nebōlomni, *koji lomi nebesa*.

Grozovitom rukom od oblaka gromni do oblaka trže Perun nebolomni (*Vraz*).

nebōtičan, *koji dotiče nebo*.

Nebotični hrastovi stoje ponosito jedan do drugoga kao neka gorostasna vojska (*Tombor*). — ...jedva da vidiš na nebotičnom hrastu vjevericu (*Še-*

noa). — Na sjevernoj strani dizale se nebotične Alpe sa svojim snježnim glavama (*Tomić*). — Tu je i mrmorilo silnim šumom beskrajno more, tu se i plavetilo nebeskim plavio lazur, tu kao da gledaš i nebotične vrhove Alpa - i opet mili kraj ubavih nježnih okolica (*Gjalski*). — S tugom i jaukom praznih želudaca sišavši s visova nebotična krova u sumornu brigu večernjih pijaca urličemo uzbuđena slova (*Ujević*). — Na vršcima crnih nebotičnih piramida ognji more (*Krleža*). — ...ako i nađu nebotičnu jelu, ne mogu je izvući iz šume zbog duljine, dok je ne prikrate (*Goran*).³⁴

Iščezlim riječima možemo također pribrojiti i zaboravljene ili zatrte porabe onih riječi koje se danas koriste, premda u manjem broju značenja. Benešić ih, na sreću, bilježi. Tako, primjerice, čuva i zastarjele uporabe prijedloga **s, sa**, koje su, kao što potvrđuju citatne potvrde, brojnije nego danas.³⁵

s, sa, prijedlog.

1. s *genitivom*

a) *pokazuje mjesto na pitanje odakle:*

On je koj' mu krunu skide s glave (*Demeter*). — Čistom dušom vršit onom treba / Koji vrši, bog što sudi s neba (*I. Mažuranić*). ... — ja tužan sa nebesa virim (*Velikanović*).

b) *pokazuje izvor na pitanje od čega:*

Stislo mu se srce s tuge i čemera, pa samo što se ne prelije, samo što ne proplače (*Tordinac*). — S težkih jada / Duša strada, / S tuge živo srdce mre (*Harambašić*). — To je bivalo kod njega valjda s prevelika napora (*Leskovar*).

c) *pokazuje uzrok na pitanja zbog koga, zbog čega:*

Nujan i zlovoljan s ovakovih misli nisam bio za nikakav pravi posao (*Perkovac*). — Ja ću s tebe da svoj život dadem, / Ja ću s tebe vjeru da ostavim, / U koju sam vjerovao dosad (*Botić*). — S tebe mi živjet, bez tebe mrijet (*Vukelić*). — Kuća njezina oca bijaše na glasu sa svojega domoljublja (*Tresčec*). — ...proganjala mješćanke svoje s nerada, nečistoće, neurednosti i nebrige za djecu, sveđ ističući za primjer sebe (*Šimunović*).

d) *pokazuje način na pitanje kako:*

Nju nam s dobra predajte, pa se ne će proliti niti kapi krvi (*Kovačić*). — I ja mislim, da ne bi bilo s gorega poći k liječniku (*Novak*).

e) *pokazuje vrijeme na pitanje kada:*

³⁴ Iako nisu dane sve potvrde, zanimljivo je uočiti da je riječ **nebotičan** živjela više od stotinu godina, barem od prve zabilježene potvrde u Tombora (r. 1825.) do Ivana Gorana Kovačića (r. 1913.).

³⁵ Dijelovi obrade prijedloga **s, sa** preuzeti su iz još neobjavljena, a naslijeđena 13. sveska Benešićeva Rječnika. Kao što se vidi, bibliografski podaci uz svaku citatnu potvrdu još uvijek bilježe samo ime autora.

Tako sam već s davna mislio (*Šenoa*). — ... s jeseni pokupuje jeftino žito, a s proljeća skupo proda (*Cepelić*).

Od pet različitih značenja i poraba prijedloga **s**, **sa** s genitivom, koje nalazimo u Benešiću, suvremeni hrvatski jednojezičnici bilježe tek jedno, to jest dimenzionalno značenje, dok se logički složenija značenja uglavnom ne spominju (izuzev Anić **c.**).

Anić:

1. s *gen.* znači **a.** kretanje od mjesta gore prema mjestu dolje ili padanje [*pasti sa stola; silaziti s brda*] **b.** porijeklo u smislu mjesta s kojega što dolazi [*voda s izvora; ljudi s planine*] **c.** uzrok [*s tih razloga* = iz tih razloga]

Šonje:

1. izrazuje smjer kretanja: *s mora dolazi svježina; vjetar puše s planine; prići s lijeva, svratiti s puta* 2. označuje mjesto: *ograda je s lijeve strane*.

Značaj Benešićeva Rječnika danas je u najmanju ruku dvojak. Naime, on uvijek može služiti kao izvor književnoga nadahnuća, ali i kao temelj jezikoslovnih promišljanja o bogatstvu, raznolikosti i *stilskoj jedrini* hrvatskoga jezičnog blaga nekad i danas. Osim toga, Benešićev je Rječnik povijesno-kulturno svjedočanstvo burnoga vremena u kojem je nastao i koje odražava. Ali što je najvažnije, osim u književnosti, koja se rijetko čita, spoznaje i saznanja koja izviru iz Benešićeva Rječnika, bez sama Rječnika, dostupne su tek najmanjem broju istinskih znatizeljnika.

»danas jošte živu sve uspomene negdanjega sjaja, a sutra survat će se sve to u nepamet, ljudi će zaboraviti to ime...« (*Šenoa, Vladimir, 1933., 197*).

Literatura

- Anić, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb.
- Benešić, Julije. 1985.—1990. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od prepорода do I. G. Kovačića, sv. 1—12*. Zagreb : Globus i JAZU.
- Kuna, Branko. 2004. Benešićev *Rječnik* u kontekstu suvremenih hrvatskih jednojezičnika. *Dani Julija Benešića*. Zbornik radova I. Zagreb : Pergamena i Muzej grada Iloka. 95—103.
- Matković, Marijan. 1977. Julije Benešić (1883.—1957.—1977.). *Kronika Zavoda za književnost i teatrologiju JAZU III:2*. Zagreb. 1—4.
- Menac, Antica. 2007. *Hrvatska frazeologija*. Zagreb : Knjigra.
- Pranjaković, Ivo. 2004. Konceptija Benešićeva »Rječnika hrvatskoga književnoga jezika«. *Dani Julija Benešića*. Zbornik radova I. Zagreb : Pergamena i Muzej grada Iloka. 69—78.

- Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. Ur. J. Šonje. Zagreb : LZ Miroslav Krleža i Školska knjiga.
- Sabljak, Tomislav. 1977. Benešićev »Rječnik hrvatskoga književnog jezika«. *Kronika Zavoda za književnost i teatrologiju JAZU* III:2. Zagreb. 9–32.
- Znika, Marija. 2004. Leksikografski postupci u »Rječniku hrvatskoga književnoga književnoga jezika«. *Dani Julija Benešića*. Zbornik radova I. Zagreb : Pergamena i Muzej grada Iloka. 87–93.

Concerning the Completion of Benešić's Dictionary

Abstract

This article points out the variety of problems that the author has come up against while working on the project to complete Julije Benešić's unfinished lexicographical work *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* (Dictionary of the Croatian Literary Language from the [Croatian] Revival to Ivan Goran Kovačić). In addition to describing the process of how one lexicographical item is written, the article also discusses the position of Benešić's Dictionary in light of historical and contemporary lexicographical paradigms, as well as the relationship between Benešić's literary-language dictionary and contemporary Croatian monolingual dictionaries.

Ključne riječi: povijesna leksikografija i leksikologija, Rječnik hrvatskoga književnog jezika, Julije Benešić

Keyword: historical lexicography and lexicology, Dictionary of the Croatian Literary Language, Julije Benešić

